

Geleneğin Devamı: Bahriyeli Ressam Hüseyin Hüsnü Tengüz'ün Kıyafet Albümü

The Continuation of the Tradition: The Costume Album of Hüsnü Tengüz, a Painter and a Naval Officer

Pelin ŞAHİN TEKİNALP*

Öz

Ressam Hüseyin Hüsnü Tengüz, resim sevgisinin küçük yaşlarda başladığını, halk ressamı Emin Baba'yı izlediği zaman ressam olmaya karar verdiğini "Sanat Hayatım" başlıklı otobiyografisinde belirtmektedir. Askeri Rüştiye, Bahriye Mektebi İdadisi, Menşe-i Küttab-ı Bahri sınıfında ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde okumuştur. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye, Deniz Müzesi, Matbaaa-ı Bahriye gibi kurumlarda ressam olarak çalışmış ve ayrıca Silah Müzesi kurucu üyeliğinde bulunmuştur. Bahriye kıyafetleri, tarihi gemiler ve deniz savaşlarını betimleyen yağlıboya, suluboya, karakalem ve tarama tekniği ile çok sayıda eser ve özellikle albümler hazırlamıştır. Sanatçı, Türk resim tarihinde "Asker Ressamlar" kuşağı olarak anılan ressamların geç dönem temsilcilerinden biri olarak da öne çıkar. Osmanlı modernleşme sürecinde askeri okulların kurulması, ders programında askerlik, yeni teknik ve gelişmelerin yanı sıra resim derslerinin yer alması hem sanat eğitiminin kurumlar tarafından üstlenilmesi hem de asker ressam kavramının oluşması açısından önemli bir girişimdir. Tengüz, deniz ve gemi resimleriyle tanınmasına karşın, Mahmut Şevket Paşa tarafından hazırlanan "Eski Osmanlı kıyafetleri" başlıklı çalışmada görev almıştır. Bu çalışmada sanatçının bu kitapta yer alan kıyafet resimleri tanıtılacaktır. Osmanlı resim geleneği içinde kıyafet albümleri önemli bir tür olarak karşımıza çıkar. Avrupalıların Türkler hakkında bilgi edinme isteğiyle başlayan kıyafet albümleri, sosyal yaşamın yansıdığı önemli göstergelerden biri olmuştur. Hüseyin Hüsnü Tengüz'ün hazırlamış olduğu albüm ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde bu geleneğin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Hüseyin Hüsnü Tengüz, Kıyafet Albümü, asker ressam

* Doç. Dr.; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
(apelintek@gmail.com)

Abstract

In his autobiography, "My Art Life", Hüseyin Hüsnü Tengüz writes that his love for painting developed during his childhood and used to visit the studio of the popular painter "Emin Baba". He attended the Military High School, the Naval Academy (class of Military Clerk) and the Academy of Fine Arts. His first post was at the Staff Office of Naval Ministry and then he was member of the Military Arms Museum. He was later assigned to some institutions like the Naval Museum and Naval Printing Press as a painter. He prepared many works, and especially albums, depicting naval uniforms, historic ships and sea battles in a variety of media such as oil, watercolor and charcoal. Hüsnü Tengüz is also important to be one of the late representatives of the "Military Painters", who had a significant place in Turkish art history. During the Ottoman westernization, the establishment of military schools and the integration of painting classes in western sense into the curriculum of these schools along with other military and technical subjects was an important step leading both to the art education supported by institutions and to the emerging concept of "military painters". Though renowned with his paintings on seascapes and ships, Tengüz worked with Mahmut Şevket Paşa on a project entitled "Old Ottoman Costumes". His costume paintings which appeared in this book will be the subject of this article. Costume albums is an important genre in Ottoman painting tradition. The costume albums, which used to be the outcome of the Europeans' desire to get to know Turkish people, had turned into an important indicator of social life. The album prepared by Hüseyin Hüsnü Tengüz, on the other hand, is important showing that the tradition still existed in the last years of the Ottoman Empire.

Keywords: Hüseyin Hüsnü Tengüz, Costume Books, military painters

Giriş

18. yüzyıldan itibaren yüzünü Batı'ya dönen Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte ivme kazanan yenilikler her alanda hissedilmiştir. Osmanlı modernleşme süreci incelendiğinde, genellikle saraydan kaynaklanan ya da saray tarafından desteklenen hareketler dikkati çeker. Saray yaşamından başlayan ve günlük hayattan öğrenime, askerlikten hukuka kadar her alanda yeniden yapılanmayı içeren yenileşme girişimleri dönem sanatı için de önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda dışa açılmayla birlikte geleneksel kurumların yapısının değişmesi zorunluluğu öncelikle askeri alandaki yeniliklerle başlamıştır. İmparatorlukta modernleşme girişimlerinin ilk ve en uzun soluklu yaşandığı alan askeri alan olmuştur. Avrupa'dan başta teknik olarak yararlanma hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzünü batıya dönmesiyle başlamıştır. Askeri düzeyde batının teknik seviyesine ulaşmak için öncelikle askeri okulların kurulmasıyla birlikte eğitim alanında girişimler başlar. Askeri okullar, teknik yeniliklerin öğretilmesi dışında batı tarzı resmin ilk görüldüğü eğitim kurumları olmaları açısından da dikkate değerdir.

17. yüzyılın sonunda batı seviyesinde askeri mühendishanelerin kurulması gerekliliği III. Ahmed'e verilen raporun ana konusudur (Koçer, 1974, s. 22 -23). III. Ahmed'den sonra II. Mahmud (1730 -1754) askeri reformlara ağırlık vermiş ve peşi sıra bu yenilikleri gerçekleştirecek eleman eksikliğini göz önünde bulundurarak başlarda yabancı

uzmanlardan yardım alınmıştır. Özellikle Macar soylusu François De Tott'un mühendishane kurulması için çabaları ve Hendesehane'nin kurulmasını sağlaması eğitim açısından önem arz etmiştir. Bu girişimlerin ardından Gazi Hasan Paşa, Tott'un izinden giderek okulu 1773'de "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" a dönüştürmüştür (Shaw, 1982, s. 340-342). 1792'de "Humbarahane", 1793'de "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" (Topçu Okulu), "Tıbhane" okulları ve en sonunda 1834'de kurulan ancak 1835'de eğitime başlayan "Mekteb-i Fünunu Harbiye" (Harp Okulu) eğitim modernleşmesinin önemli halkaları olmuşlardır (Ergin, 1941, s. 266-267, İslimyeli, 1965, s.13).

Modernleşme süreci, öncelikle askeri eksiklerin giderilmesi amacıyla başlamış olsa da özellikle askeri okullar, ders programları açısından resim derslerinin varlığıyla da dikkati çeker. Askeri okulların programında yer alan resim derslerinde, genellikle askerlik ve mühendislikle ilgili teknik çizim öğretilmektedir (Renda, 1980, s. 86-87). Böylece batı perspektif kuralları ile nesneyi iki boyutlu yüzey üzerine yansıtarak göstermeye yarayan ışık gölge uygulaması gibi kurallar resim eğitiminin programı içerisinde yer almaya başlamıştır. Mühendishanelerdeki resim dersleri, öncelikle askeri okul öğrencilerinin konularının gerektirdiği biçimde, çağdaş bir sistem ve yöntemler doğrultusunda, askeri alanda kullanılacak dersler olmuştur. Başlangıçta harita, gemi, makine, topografya çizimleri için programlanan eğitim, daha sonraları detaylandırılarak çok yönlü ve ayrıntılı bir bakış açısı kazanmıştır¹.

Her ne kadar batılı anlamda sanat eğitiminin başlangıcı olarak Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşu kabul edilse de, özellikle askeri ve bazı sivil okulların bu sonuca ulaşmada önemli işlevleri olmuştur. Bu süreç içinde giderek batılı ülkelere öğrenci yollanmış, bazı özel resim atölyeleri açılmış ve sonunda devlet eliyle resim eğitimi veren bir okul kurulmuştur (Gören, 1996, s. 62-70).

Askeri okulları kapsayan yenileşme hareketleri içinde 19. yüzyılda Harbiye'nin son sınıfını izleyen ve üç yıl süren bir muavin sınıfı oluşturulması bir diğer önemli adımdır. Bu sınıf ikiye ayrılmıştır, birinde matematik diğerinde resim ile ilgili dersler verilmiştir. Bu uygulamadan sonra Menşe-i Muallim sınıfı içerisinde 2 yıllık *sınıf-ı sani ressamlığı* ile 4 yıllık *sınıf-ı evvel ressamlığı* sınıfı açılmıştır. Bu program içinde matematiksel resim ve perspektif, anatomi bilgilerinin yanı sıra makine resmi, modelden resim, doğadan resim, hayali resim, karakalem, çini, sepya resim, tarama, yalama, gölge bilgileri verilmiştir (İslimyeli, 1965, s. 15). Ayrıca bu derslere ek olarak fotoğrafçılık dersi konmuştur. Okulların ders programlarında zamanla çoğalan resim dersleri asker öğrencilerin sanata ilgili olanlarının fark edilmesi açısından önemli olmuştur.

Okullara konulan resim dersleriyle batı tekniği, İbrahim Paşa, Hüsnü Yusuf gibi sanatçılarla görülmeye başlar ve bu sanatçılar öncü olarak "Asker Ressamlar" kavramının oluşmasını sağlamışlardır (İslimyeli, 1965, s. 22). Bu sanatçıların ardından Şeker Ahmet Ali Paşa, Ahmed Emin, Süleyman Bey ise eğitim ve sanat yaşamlarının başından itibaren yeniliklere yönelmişler ve öğrenimleri sırasında, eğitime gönderildikleri Paris'teki

¹ Mühendishanelerin kuruluşu eğitim sistemi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için Say,1995 ve Özdeniz, 2000, s.22-25.

sanat olaylarını ve sanatçıları gözlemlene fırsatını bulmuşlardır. Bu isimler İstanbul'a dönüşlerinde beraberlerinde yalnız batı tekniği ile resmi değil aynı zamanda çağdaş Avrupa sanat anlayışını da getirmişlerdir (İslimyeli, 1956, s. 22).

Modern eğitim programlarının uygulandığı askeri okullardan mezun olan asker ressam, dönemlerindeki yenilikçi bilinçlenmenin kültür ve sanat alanındaki yansımalarını temsil etmişlerdir. Bu erken dönem sanatçı grubu, pek çok araştırmacıya göre geleneksel Türk resmiyle batılı anlamdaki çağdaş resme geçiş sürecindeki ilk aşamayı temsil etmişlerdir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar etkin oldukları görülen "asker ressamlar", Türk resim sanatı eğitiminin kurumlaşmasının da ilk göstergeleridir.

Kâtip Hüseyin Hüsnü Tengüz (1875-1950)

Hüseyin Hüsnü Tengüz (1876-1950) hem bir bahriyeli hem de "Asker Ressamlar Kuşağının" önemli bir temsilcisidir. Hüseyin Hüsnü, 30 Ocak 1876'da İstanbul'un Cibali semtinde doğmuş, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet'in kuruluş ve gelişme yıllarına dek geçen döneme tanıklık etmiş bir bahriye ressamıdır. Küçük yaşlarında bahriyeye olan ilgisi yüzünden idadi ve rüştiyeden sonra Bahriye Mektebi'ne girmiş, son sınıfta hastalanınca muharip sınıfı yerine, askeri kâtip sınıfından mezun olmuştur (Boyar 1948, s. 140, Pala, 1995, s. III). Eğitim süresini tamamladıktan sonra kâtip birinci mülazım (teğmen) rütbesi ile Bahriye Kurmay Dairesine tayin olmuştur. Tengüz, burada yazıdan çok dairenin resim ve harita işleri ile ilgilenmiştir. Bahriye Erkan-ı Harbiye Reisi Faik Paşa sanatçıyı Sanayi-i Nefise Mektebine gitmesi konusunda desteklemiştir (Boyar, 1948, s. 140-141, İslimyeli, 1956, s. 81).

Sanata ilgisi çok erken çağlarında oluşan sanatçı deniz ve gemi ressamı Emin Baba ve Fahri Kaptan'ın etkisinde eserler üretmiş gibi görünmektedir (Tengüz, 2005, s.3, 9). Akademiyle birlikte, ilk senesinde duvara asılan alçı kalıpların resimlerini yapmıştır. İkinci senede büst, üçüncü yılda tam heykellerden ve dördüncüde canlı modellerden karakalem çalışmıştır. Beşinci yıl ise yağlı boya çalışmaya geçmişlerdir. Tengüz'ün akademideki sınıf arkadaşları arasında İbrahim Çallı, Ali Cemal Benim, Nazmi Ziya Güran ve Sait Bey gibi önemli isimler bulunmaktadır (Tengüz 2005, s.3, 19). Yaşamının büyük bir bölümünü Bahriye'de ve ressamlıkla geçiren Hüsnü Tengüz, sanat hayatında birçok deniz ve manzara ressamı tanımıştır. Bunlar arasında; Kaymakam Şükrü Bey, Fahri Kaptan, Hasan Rıza Bey, Miralay Haşim Bey, İsmail Hakkı Bey, İnşaiye Yakup, Baha Bey, Halit Naci, Ali Cemal, Ruhi, Hikmet ve Ali Sami Beyler öne çıkmaktadır (İslimyeli, 1956, s. 81).

Türk resmi ve özellikle geleneksel kıyafet albümlerinin geç bir örneği olarak sipariş üzerine kıyafet albümü de hazırladığı bilinmektedir. Sanatçının, resim hayatının dönüm noktası olarak adlandırdığı Hoca Ali Rıza Bey'le tanışması da aynı zamanlara denk gelmiştir. Tengüz yaşamı boyunca çevresindekilere ve ailesine Hoca Ali Rıza Bey'den hep yoğun bir saygı ve sevgi ile bahsetmiştir (Boyar, 1948, s. 141). Ressamın bir özelliği de

sanatına yararlı bulduğu ve gördüğü her şeyi not ederek saklamasıdır. Sahaflar Çarşısında ve Yüksek Kaldırım'da kurulan kitap tezgâhları onun en sık uğradığı yerler arasındadır. Sanatçının buralarda bulduğu kitaplardan – ki ressam özellikle Jean Brindesi'nin kitabını bu sayede bulmuştur- fazlasıyla etkilendiği bilinmektedir.

Hüseyin Hüsnü Tengüz, Mahmut Şevket Paşa'nın askeri kıyafetler kitabına yapılacak eserler için çalışmasının ardından, 8 Eylül 1902 tarihli bir emirle Eski Silahlar Müzesi Komisyonuna üye tayin edildiğini öğrenir. Askeri Kıyafetler Kitabı padişaha sunulmuş, beğenisi alındıktan sonra eski silahlar müzesi kurulması hakkındaki fikri sorulmuş ve proje uygun görülmüştür. Paşa'nın önderliğinde Zonaro, Zekai Paşa, Ali Rıza Bey, Topçu Sami, Ahmet Ziya Bey, Necmi Bey ve Hüsnü Tengüz'ün katıldığı bir heyetle Yıldız'da Feridiye köşkünde örnek bir silah müzesi kurulması konusunda görevlendirilmiştir (Boyar, 1948, s.141).

Komisyon, Topkapı Sarayı ve hazinesini, eski silah ambarını, Tophane, Maçka, tersane silah ambarlarını dolaşmış, bulunan değerli silahlar köşke nakledilmiştir. Bu noktadan sonra görev sırası Hüsnü Tengüz'dedir. Çok değerli olan silahların akvarel resimleri yapılmakta ve silahların katalogları Viyana ve Berlin Müzelerinin katalogları örnek alınarak hazırlanmıştır. Sanatçı bütün bu süreç içinde ressam Zonaro ile birlikte çalışmış ve onu çalışırken görme ve atölyesini gezme olanağına sahip olduğunu sanatçının hatıratına dayanarak Pertev Boyar aktarır (1948,141).

Sanatçı daha sonraki yıllarda Rusların yaptığı bir donanma albümünü görür ve çok etkilenir, hemen bir benzerini Osmanlı donanması için hazırlar. Ancak o sırada Paşa'nın Kosova Valiliğine tayini çıkması sebebiyle albüm sultana takdim edilemez. Çok geçmeden 15 Temmuz 1905 tarihinde Yıldız'da bomba olayı gerçekleşir ve komisyon saraydan uzaklaştırılır.

Geçen birkaç yılın ardından saraydayken hazırladığı donanma albümü sanatçının elinde kalmıştır. Tengüz albümü Bahriye Nazırı Selanikli Hasan Paşa'ya gösterir. Takdir ve iltifatla karşılanan albüm padişaha takdim edilmek üzere alınır. Padişahın isteği üzerine sanatçı resimlerin altına gemiler hakkında bilgiler de ilave etmiştir. Ancak sultana sunulan albümden uzun süreler ses çıkmaz. O senelerde Bahriye Müzesi'ne tayin olan sanatçı, müze kütüphanesinde bulunan "*Tuhfet-ül Kibar Esfar-il Bihar*" adlı Osmanlı Bahriyesinin tarihini anlatan kitabı dikkatle okumuştur. Sanatçı Bahriye Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne müracaatla resimler yapıp ekleyerek bu unutulmuş kitabın yeniden basılmasını sağlamıştır (Pala 1995,IV- V).

Sanatçı uzun zamanlar büyük merakla deniz tarihine dair araştırmalar yapmıştır. Sinop ve Kırım muharebelerine katılan babası gibi tanıdığı en yaşlı kaptanlardan, Osmanlı deniz tarihine ait oldukça fazla bilgi toplamıştır. Bu malzeme ile Fatih devrinden başlayarak yaşadığı yıllara kadar deniz kıyafetlerinin, savaşlarının ve gemilerin resimlerini yapmış ve eserleri beğenildiği halde çoğu zaman değer verilmemiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in isteğiyle Türk donanmasını içeren bir albüm hazırlamış ama çeşitli şanssızlıklar sonucu basılamamıştır. Yaşamı boyunca Askeri Müze kurulması

için oluşturulan komisyon, Bahriye Müze'sinde ressamlık, Deniz Matbaası ressamlığı gibi çeşitli görevlerde bulunmuş, farklı kitapların resimlenmesinde çalışmış ve bu arada başta gemi resimleri olmak üzere çok sayıda resim yapmış ve albümler hazırlamıştır. Neredeyse tüm yaşamı boyunca "Osmanlı Bahriyesinin Mazisi" adını verdiği resim albümünün hazırlama ve basılması için uğraştığı bilinmektedir (Pala 1995)².

Cumhurbaşkanlığı Forsu'nu da hazırlayan sanatçı 1950 yılında vefat etmiştir (Boyar, 1948, s. 140- 141).

Kıyafet Albümü

Sanatçının gelenekçi yaklaşımının ön plana çıktığı alan "Albüm Ressamlığı"dır. Osmanlı resim sanatında yüzyıllar boyunca bir gelenek haline gelen albüm çalışmaları, özellikle de kıyafet albümleri Hüseyin Hüsnü Tengüz'ün en yoğun eser verdiği alandır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm devlet memurları ve askerlerin değişmez kıyafetleri vardır ve bunlara uymak zorunludur. Kumaşın cinsinden biçimine kadar herkes sosyal sınıfına göre giyinmek zorundadır. Bütün bu kurallar ve çeşitlilik her dönemde Batı'nın ilgisini çekmiş olup, ekonomik ve siyasi ilişkiler kapsamında başta davetli olarak Osmanlı topraklarını ziyaret eden Avrupalı sanatçıların ürettiği desenler ilgi çekmiş ve yaygınlaşmıştır. Aslında Osmanlı resim geleneği içinde konusu öncelikli olarak giysiler olmasa da hazırlanan kimi padişah portreleri de ayrıntılı kıyafet betimlemeleriyle dikkat çeker. 16. yüzyıldan sonra Türkiye'ye gelen diplomat, tüccar ya da gezginlerin yazmış oldukları anılar resimlerle birlikte basılmıştır³ (Renda, 1998, s. 153). Kıyafet albümlerinin üretilmesi 17. yüzyılda İstanbul'da görevli Avrupalı elçilerin Osmanlı kıyafetlerini kendi ülkelerine tanıtmak üzere albümler hazırlamaya başlamalarıyla hız kazanmıştır (Atasoy, 1986, s. 116-17, Renda, 1998, s. 153- 178, Schick, 1999, s. 625- 628). 18. yüzyılda ise kıyafet albümleri devam ederken artık batı etkisinin arttığı dikkat çeker. Zaten bu yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin başlangıcı olup, batıyla ilişkilerin arttığı bir dönemdir. 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında Osmanlı gündelik yaşamına ve kıyafetlerine duyulan ilgiye paralel olarak, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) ile başlayan süreçte sultanların da batıya duydukları ilgiyle orantılı olarak kıyafet albümlerinin yapımı devam etmiştir (Renda, 1992, s. 15, Küçükhasaköylü, 2010). Albümler batılı sanatçılar tarafından, Osmanlı veya ortak üretim olmak üzere çok sayıda üretilmişlerdir. Bütün bu albümler kıyafetname geleneği içinde ele alınsalar da Osmanlı kültürünü, tarihini ortaya çıkarmak açısından önemli bir görev üstlenmişlerdir. 19. yüzyıl Avrupa sanat ortamına damgasını vuran Oryantalizm akımı albümlerin çoğalmasına yol açmış gibi görünmektedir (Atasoy, 1986, s. 20). 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı topraklarında ve hatta Osmanlı Sarayı'nda görev yapan Avrupalı sanatçılar padişah portrelerinden tarihi resimlere ka-

² Osmanlı Bahriyesinin Mazisi albümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pala, 1995.

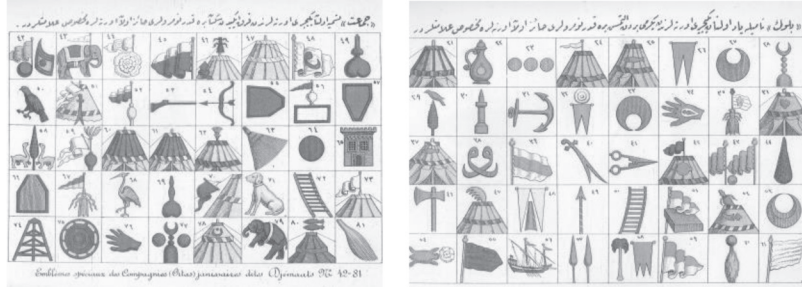
³ Melchior Lorics, Nicolas de Nicolay ya da 1533de Peter Coeck van Aelst vb. isimler öncü rollerinin yanı sıra eserlerinin daha sonraki dönemlerdeki katkıları da önemlidir.

dar çeşitli konulara yönelmişler, resim koleksiyonu ve sanat ortamı oluşmasında önemli olmuşlardır (Germaner ve İnankur, 2002, s. 111).

Osmanlı kıyafet albümleri, bireyden çok giysiye odaklanan resimlerden oluşur. Zemin ya da mekânın vurgulanmadığı resimler çoğunlukla tek figür betimlemeleridir. Genellikle Avrupalı alıcılara yönelik hazırlanan bu albümlerde bir ya da iki dilde açıklamalar vardır. Albümün hazırlandığı dönemin sultanıyla başlayan betimlemeler, devlet memurlarından sokak satıcısına kadar konum ya da statü vurgusu gösteren giysi ve aksesuarlarla detaylandırılmış resimleri içerir ve bu bağlamda çok sayıda albüm günümüze ulaşmıştır (Schick, 1999, s. 625- 628).

1902 yılında Mahmut Şevket Paşa⁴, hazırlanmakta olduğu eski Osmanlı kıyafetlerini içeren bir albüme resim yaptırmak amacı ile Hüsnü Tengüz ile bağlantı kurmuştur. Sanatçı, teklifi kabul ettiğini bile söylemeden önce resimlediği örneklerle Paşa'nın karşısına çıkar. Resimleri çok beğenen Paşa ile Tengüz'ün ilk albüm çalışmaları bu şekilde başlar. Resimler litografik baskıya uygun tarzda ve tarama kalemle renkli olarak istenmektedir (Pala 1995,IV). Sanatçı kaynağı bulunmayan bazı eski kıyafetler için o zaman Sanayi Mektebi'nde olan yeniçeri kıyafethanesinde, bazı kütüphanelerde, kavuk ve serpuşlar içinse Topkapı ve Karacaahmet mezarlıklarında araştırmalar yapmıştır. *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi* başlıklı kitap (1907) Osmanlı askerî teşkilâtını kıyafetlerle birlikte anlatır. Eserde Kapıkulu, Eyâlet Askeri ve Bahriye hakkında bilgi verildikten sonra bu teşkilâtlardaki askerlerin kıyafetler resimleriyle birlikte aktarılmaktadır. Osmanlı ordusunda görev yapan bütün askerî sınıflar resimler eşliğinde yer almaktadır.

Eserin başında serpuşlardan sorguçlara, aemlere kadar çizimler yer alırken, Osmanlı askerinin tüm sınıfları metinde ayrıntıyla anlatılır (Resim 1).

Resim 1: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi

Mahmut Şevket Paşa'nın bu aktarımını görselleştirmek üzere seçilen ressam Hüseyin Hüsnü Tengüz olmuştur. Sanatçı, metinde detaylı bir şekilde anlatılan sınıfların giysilerini aynı sırayı gözeterek resmetmiştir. Betimlemeler incelendiğinde, sanatçı kimi

⁴ Mahmut Şevket Paşa, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra II. meşrutiyet döneminin önemli bir kişiliğidir. Hareket ordusu Komutanlığı ve Sadrazam görevleriyle Osmanlı tarihine geçmiş askeri ve siyasi kişilik olup çok sayıda çeviri kitapları vardır, Şakir, 2011.

kıyafet albümlerinde olduğu üzere figürleri gruplayarak yansıtmayı tercih etmiş gibi görünmektedir. Metne bağlı olarak Hüsni Tengüz altmış figür resmetmiştir.

Arma, alem, serpuş çizimleri dışında giysileriyle öne çıkan figürler Sadrazam ve Kapudan Paşa ile başlar (Resim 2). Sanatçı, metne bağlı olarak önceliği devlet kademesinde yönetici ve kumandan konumunda olan iki makama verdiği gibi, onları tek figür halinde tam sayfa halinde resmederek de vurgular. Sadrazam'dan sonra Kaptan-ı Derya deniz kuvvetlerinin komutanı olarak Hüsni Tengüz'ün bahriye ilgisini de yansıtır .

Resim 2: Katip Hüseyin Hüsni Tengüz, Sadrazam ve Kaptan-ı Derya

Sadrazam ve Kaptan-ı derya'dan sonra sanatçının, kitapta anlatılan bütün askeri sınıflara gruplayarak yer verdiği görülmektedir. Resimlerin tümünde kıyafet, silah ve aksesuarlar metinle bağlantılı olarak önemle ve ayrıntıyla ele alınmıştır. Mekân ya da günlük yaşamdan bir kesit yoktur. Hacimli, ayağı sağlam yere basan bütün figürler soldan yansıyan ışıkla aydınlandıkları için yere düşen gölgeleri gösterilmektedir. Giysi ya da aksesuarların en önemli ya da güzel bölümlerini yansıtacak hareketlerle gösterilseler de durağan bir anlatım dikkati çeker. Bütün figürler metne göre numaralanmıştır ve her bir figürün altında Arap ve Latin harfleriyle yazılmış Türkçe ve Fransızca açıklamaları dikkati çeker. Bütün gruplar beş ya da altı figürden oluşur ve çoğunlukla birbirleriyle ilişkili değildirler.

Resim 3: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi kitabından askeri sınıflar

İlk figür grubunda Yeniçeri Ağası, Falakacıbaşı, Ağa Yamağı, Başçavuş, Tekeli, Kuloğlu Başçavuşu betimlenmiştir (Resim 3). İkinci grup ise Çorbacı, Kul Kethüdası, Orta Çavuş, Salma Çukadarı ve Zırhlı Nefer olarak resimlenmiştir (Resim 4).

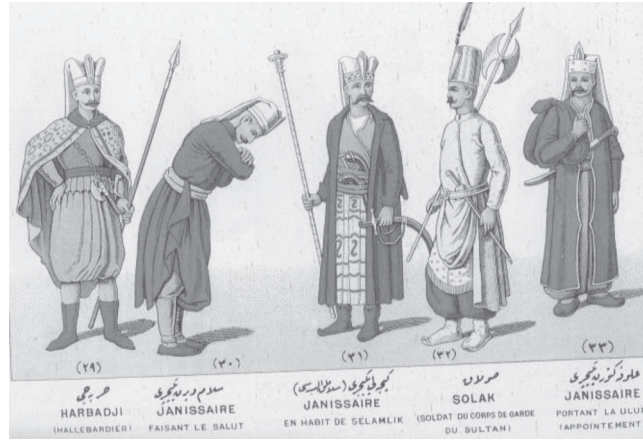

Resim 4: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi

Sekbânbaşı , Bostancıbaşı, Subaşı , Asesbaşı, Böcekbaşı üçüncü grup, Tımarlı, Sipâhî, Lağımcıbaşı , Cebeciler Kethüdası, Topçubaşı, Humbaracı dördüncü figür grubunu oluşturmaktadır. Deli Süvarisi, İmâm, Bayrakdâr, Civelek, Enderun Mektebi Şakirdi, Acemî Oğlanı giysi, silah ve aksesuarlarını gösteren grubun (Resim 5) ardından farklı duruşlarıyla dikkati çeken Harbeci , Selâm Veren Yeniçeri, Keçeli Yeniçeri, Solak, Ulufe Getiren Yeniçeri'den oluşan Yeniçeriler giysi ve silahlarıyla ayrıntılı bir şekilde ele alınmışlardır (Resim 6).

Resim 5: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi kitabından askerler

Resim 6: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, Yeniçeriler

Ahçı Ustalar ve Karakullukçuların ardından, Sebilci, Saka, Şatır, Zabıt grubu ve Defteremîni, Başkılağuz, Kavasbaşı, Vezîr, Tataragaşı, Vezîr Baş Tebdîli giysilerindeki bezemeler, başlıkların vurgusuyla dikkati çeker (Resim 7).

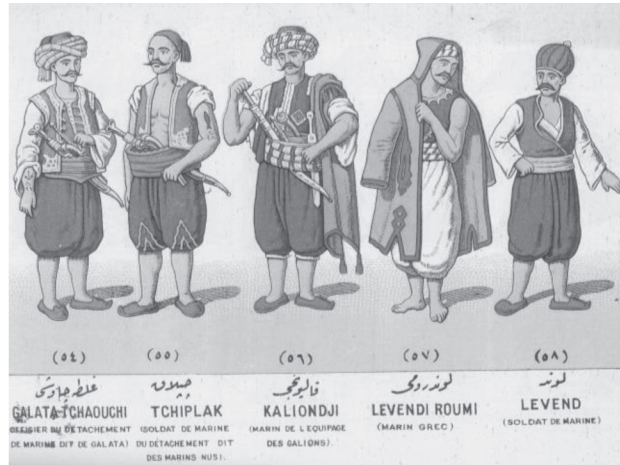
Resim 7: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi

Mehteran bölümünün önemini vurgularcasına giysileri kadar müzik aletlerini de ön plana çıkaran figür grubunda Baş Mehter, Zilzen, Boruzen , Mehter Baş Vezîr İçoğlan Başçavuşu görülmektedir. (Resim 8). Müzik aletlerini çalarken gösterilen askerler hareketli bir şekilde aktarılsa da tüm resimlerde olduğu gibi donuktur.

Resim 8: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, Mehteran Bölüğü

Son figür grubu ise yiğitlikleriyle nam salmış denizciler olup Galata Çavuşu, Çıplak, Kalyoncu, Levend Rumu ve Levend'den oluşur (Resim 9). Diğer grupların aksine güç göstergesi olarak giysilerinin yanı sıra vücutlarına da vurgu yapılmış gibidir.

Resim 9: Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, Levendler

Değerlendirme ve Sonuç

16. yüzyıldan itibaren hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Avrupa için hazırlanan albümler yüzyıllar içinde üslup olarak değişse de giderek artmıştır. Geleneksel kıyafet albümlerinde sultandan sokak satıcısına, Osmanlı toplumunu oluşturan etnik gruplardan kadınların giysilerine kadar İmparatorluk giysiler üzerinden tanıtılırken 19. yüzyıl albümleri farklıdır. Daha çok üst düzey devlet adamları, bürokratlar ve paşalar hamiliğinde oluşturulan komisyonlar tarafından hazırlandığı için çoğunlukla sıradan halk ve özellikle kadın giysileri yerine askeri ve yönetici sınıfın giysilerine ağırlık verilmiş olduğu söylenebilir.

Kıyafet albümleri incelendiğinde öncelikle saray erkânı, yöneticiler, askeri sınıf üyeleri aktarılırken ardından kadınlar, satıcılar, gayri müslim cemaatin giysilerine yer verildiği görülür. Ancak, Mahmut Şevket Paşa'nın eserinde sadece saray erkânı, yöneticiler, ve askeri sınıf üyelerine odaklandığı görülmektedir. Eserin ressamı Hüseyin Hüsnü Tengüz, geleneğin devamı ve Osmanlı tarihine duyduğu ilgiyle başta Osmanlı Bahriyesini oluşturan askeri giysiler, gemi ve savaşları araştırarak çok sayıda suluboya resim üretmiştir. Arşivler, eski kitapçılar, müzeler ilgi alanı dâhilinde sıklıkla gezdiği ve yararlandığı mekânlar olarak kaynaklarda geçer. Sanatçının, Osmanlı resim geleneği içinde çok sayıda örneğine ulaşılan kıyafet albümlerini incelediği ve yararlandığı anlaşılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda giysiler sıkı kurallarla belirlendiği için albümlerindeki giysiler aynıdır, yorumlanmaz. Sadece II. Mahmud dönemindeki kıyafet devrimine bağlı olarak öncesi ve sonrası giysilerde değişiklik görülebilir. Dolayısıyla sanatçının, kıyafeti göstermek üzere giysilerin ayrıntıyla aktardığı ancak mekân ya da çevreyi ikinci planda gören, figür ve giysi odaklı albüm resimleme anlayışını bildiği ve devam ettirdiğini söylemek yanlış olmaz.

Bütün bu albümler içinde özellikle 1863'da Arif Paşa'nın⁵ yazıp resimlediği "*Mecmu'a-i Tesavir-i Osmaniye*" adlı eser içerik açısından Mahmut Şevket Paşa'nın hazırladığı kitabın öncüsü gibidir. *Mecmu'a-i Tesavir-i Osmaniye*'de yer alan figürlerin gruplar halinde verilmesi açısından Hüseyin Hüsnü Tengüz'ün figür düzenine benzerliği dikkat çekicidir⁶. Arif Paşa kitabına Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla başladığından resimlerden ilki Osman Gazidir. Ardından kendi döneminden Sultan II. Mahmud ile devam eder. Sadrazam ve yanında yer alan devlet adamlarıyla birlikte adeta bir grup portresi içinde giysi ve aksesuarlara odaklanır. Mahmut Şevket Paşa ve Tengüz ise Sadrazam ve Kaptan-ı Derya ile başlamıştır. 19. Yüzyıl devlet adamı ve ressam olan Arif Paşa'nın resimleri Tengüz'ün figürlerine göre daha batı resim geleneğine yakın bir üslupla ele alınmıştır. Resimlerin çoğunda derinlik vurgusu bazen bir kapı çoğunlukla da taht, seki, sehpa, halı gibi öğelerle vurguladığı iç mekân kurgulamıştır Arif Paşa (Resim 10).

⁵ Devlet adamı, asker ve ressam olan Arif Mehmed Paşa (1808-1865), kendi aktarımıyla Erzurum'dan Bosna'ya kadar pek çok yerde görev yapmış, Nizam-ı cedid ordusunda asker, devlet adamı, ressam ve Türk kültürü ve tarihi konusunda araştırmalarıyla da tanınan araştırmacıdır (Arif Paşa, 1279/1863).

⁶ Bu kitap 1861'de Paris'te Fransızca metniyle, 1862'de İstanbul'da Türkçe metniyle basılmıştır ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Arif Paşa, 1863.

Resim 10: Arif Paşa, Mecmu'a-i Tesvir-i Osmaniye

Figürlerin hacim duygusu ve renklendirmedeki yumuşak geçişler, ışık, gölge kullanımı Arif Paşa'nın figürlerindeki resimsel değerleri ön plana çıkarır. Mahmut Şevket Paşa'nın kitabında yer alan Hüsnü Tengüz'ün resimlerinde ise sadece belgeleme anlayışı dikkat çeker. Metinle uyumlu bir şekilde giysilerin aktarımına önem verilmiştir (Resim 7).

Hüseyin Hüsnü Tengüz'ün sanat yaşamında Jean Brindesi'nin⁷ kıyafet albümünü bir sahafta keşfetmesi de önemli olmuştur. Oryantalist ressam Brindesi de 1856'da Paris'te basılan “*Anciens Costumes Turcs de Constantinople*” kitabında devlet erkânı ve askeri sınıflara odaklanmış ve figürleri gruplar halinde göstermiştir. Sanatçı kıyafetleri doğru bir şekilde betimlerken kimi zaman anlık hareketleri, olayları ve mekân kurgusunu da eklediği görülmektedir (Resim 11).

Resim 11: Jean Brindesi, Anciens Costumes Turcs de Constantinople/kıyafet albümü

⁷ Giovanni (Jean) Brindesi 1850-1877 yılları arasında aktif bir İtalyan sanatçı. *Anciens Costumes Turcs de Constantinople* ve *Souvenir de Constantinople* adlı kitaplarda desenlerini toplamıştır. (Germaner ve İnankur, 1989, 107).

Tengüz'ün sanatında, Osmanlı resim geleneğinde önemli bir yere sahip olan kıyafet albümleri içinde, 19. Yüzyılda üretilmiş Brindesi ve Arif Paşa albümlerinin ayrı bir önemi ve etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Sanatçı sağlık sorunlarından dolayı aktif olarak denizci olamasa da, bütün yaşamını Bahriye'ye adanmış bir asker ressamdır. Kâtip Hüseyin Hüsnü Tengüz, Osmanlı tarihinden kesitler sunan resimleriyle “Asker Ressamlar” kuşağının 19. yüzyıla 20.yüzyıla bağlayan sanatçılarından biri olarak gelenekle yeni olanı birleştirmeye çalışmıştır.

Kaynakça

- Arif Paşa (1862), *Mecmu'a-i Tesavir-i Osmaniye*.
- Atasoy, N. (1986), “Kıyafetnamelerin Doğuşu ve Fenerci Mehmed Kıyafetnamesi”, *Fenerci mehmed Albümü*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık.
- Boyar, S. P. (1948) *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamlar, Hayatları ve Eserleri*, Ankara: Jandarma Basımevi.
- Ergin, O. (1941). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası
- Germaner, S ve Z. İnankur (1989), *Oryantalizm ve Türkiye*, İstanbul: Türk kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları 4.
- Gören, A. K. (1996), “Askeri ve Sivil Okulların Türk resim Sanatındaki İşlevi” *Antik ve Dekor*, 3.
- İslimyeli, N. (1965), *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Ankara: Asker Ressamlar Sanat Derneği Yayını.
- Koçer, H.A. (1974), *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Küçükhasköylü, N. (2010), *Osmanlı Kıyafet Albümleri (1770-1810)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Özdeniz, E. (2000), *Türk Deniz Subayı Ressamları*, İstanbul : Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Renda, G. Ve E. Turan. (1980), *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı*, İstanbul: Tıglat Basımevi.
- Renda, G. (1998), “17. Yüzyıldan Bir Grup Kıyafet Albümü”, *17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, s.153- 178.
- Say, Y. (1995), *Top ve Topçuluğun Tarihsel Gelişimi ve Mühendishane-I Berrî-I Hümayun*, Ankara: Topçu ve Füze Okulu Matbaası.
- Schick, L. M. (1999), “Ottoman Costume Albums in A Cross- Cultural Context”, *10th international Congress of Turkish Art (17-23 September 1995)*, Geneva, s. 625-628.
- Shaw, J. S. ve E. K. Shaw (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II*, İstanbul: E Yayınları.
- Şakir, Ziya, *Mahmut Şevket Paşa*, İstanbul, 2011, Akıl-fikir Yayınları
- Şerifoğlu, Ö. F. (2012), “Ressam Hüsnü Tengüz (1875 - 1950) ve “Bayram Hediyesi”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat 14*, 62- 66.
- Tengüz, H.H. (2005), *Sanat Hayatım*, (Haz.: Müge Kılıçkaya), İstanbul: Deniz Müzesi Yayınları.